

Göstergebilimsel Yaklaşım Yazınsal Alanda Ne Denli İşlevselleşebilir?

Onur Bilge KULA*
Cemal SAKALLI**

Özet

Dil biliminin alt alanlarından biri olan gösterge bilimsel yaklaşım, yazın bilim alanında uygulanabilirliği açısından giderek artan ölçüde tartışılmaktadır. Bu yazıda Roland Possner tarafından geliştirilen açıklama denemesine dayanılarak, söz konusu yaklaşım yazın bilimsel açıdan irdelenmektedir. Yazın-gösterge bilim bağıntısı üzerine yürütülen tartışmada yazınsal ya da yazın bilgisel iletişimin özelliklerini dizgeli olarak betimleme ve açıklama anlamında kullanılan “poetik”, bu bağlamda temel kavramlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Dilsel iletişimin bir türü olan yazınsal iletişimin ayırıcı özelliği, “estetik nitelik ya da işlevdir.” Yazarın genel dil dizgesi içerisinde özgürce dolaşarak, göstergeleri seçmesi ve birleştirmesi sonucunda belirginleşen kurgu ve biçem, yapıtın yazınsal değerini ortaya çıkaran temel ölçütlerdir. Gösterge bilim açısından kurgulayım ve biçemleştirim, büyük ölçüde “estetik kod” yoluyla gerçekleştirilir.

Alımlayıcının göstergeler toplamının, diyesi, yapıtın içerdiği iletiyi ve estetik beğeni düzeyini uygun alımlayabilmesi için, göstergeleri/kodları işlemselleştirebilmesi gerekir. Bu süreçte yazarın olağan gösterge dizgesinin dışına çıkması ve tarihsel-toplumsal yaşanmışlıklara ya da olaylara gönderme yapması sonucunda “anıştı” (reminisens) niteliği kazanan göstergelerin çözümlenmesi, ilgili yapıtın doğru alımlanması bakımından önemlidir.

Anahtar sözcükler: gösterge, yazınsal iletişim, estetik nitelik, kurgulayım, biçemlendirim, estetik kod, alımlama yeterliği, anıştı.

Abstract

There is serious debate on the applicability of the semiotic approach -one of the subdisciplines of linguistics- to the literary studies. In this study, with reference to the explanation trial developed by Roland Possner, the semiotic approach will be explored from the perspective of literary studies. In the debate over the connection between literature and semiotics, the term “poetic” - used in the context of the systematical description or explanation of the qualities of literary or poetical communication - surfaces as one of the basic concepts.

The distinctive quality of literary communication, which is one of the types of linguistic communication, is its aesthetic quality or function. Plot and style, taking shape as a result of the author’s choosing the signs freely from the general language system and putting them together, are the basic criteria revealing the literary value of the work. Fictionalizing and styling, within the context of semiotics, are accomplished mostly via the “aesthetic code”.

In order for the recipient to perceive the totality of signs -the message and the level of aesthetic appreciation the work conveys- properly, he needs to make the signs and codes operational. In this process, for a correct perception of the work in question, it is important that the author move out of the ordinary signs system and analyze the signs that have the quality of reminiscence resulting from the author’s references to historical and social experiences and events.

Key Words: Sign, literary communication, aesthetic quality, fictionalizing, styling, aesthetic code, reception proficiency, reminiscence

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü

** Yard. Doç. Dr., Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Mütercim-Tercümanlık Bölümü

Yazınbilimsel çalışmalarda dilbilimsel yöntemlerin son yıllarda ağırlık kazandığı gözlemlenmektedir. Bu eğilim çerçevesinde dilbilimsel yazın bilgisinin, yazın kuramı bakımından belirginleştirilmesine katkı yapmak amacıyla, Roland Possner'in açıklama modeli bağlamında konu irdelenecektir. Dilbilim-yazınbilim bağıntısının irdelenmesinin yanı sıra, yazın-kuramsal tartışmanın boyutlandırılması, kavram örgüsünün belirginleştirilmesi ve anılan açıklama modelinin uyarlanabilirlik düzeyinin ortaya çıkarılması, bu yazının öncelikli amacıdır.

Tartışmanın kuramsal özüne girmeden önce, bu irdelenenin temel kavramlarından biri olan 'poetik' kavramını açıklamak ve Türkçe bir karşılık önermek yararlı olabilir. Yunanca kökenli "poetik", yazın biliminde, "yazın sanatı, şiir sanatı; edebiyatın özü; türleri ve biçimlerine ilişkin bilgi; edebiyata özgü içeriklerin, tekniklerin, yapıların ve anlatım araçlarının bilgisi; bilimi; şiirin, edebiyatın kuramı anlamında yazın bilimin temel çekirdeği; estetiğin bir bölümü ve yine edebiyat tarihi ve eleştirisinin önkoşulu" olarak tanımlanır.

Yazınbilimsel bu açıklama temelinde, poetik kavramına karşılık olarak bu yazıda 'yazın bilgisi' kavramı kullanılacaktır. Bu anlamda edebiyat, yazın bilgisi kavramını da içermektedir.

Konuya, Roland Possner'in dilbilimsel açıklamaları açısından bakıldığında, dilbilimsel yazın bilgisinin görevi ve işlevi, 'yazınsal ya da yazın bilimsel iletişimin özelliklerini dizgeli bir biçimde betimlemek ve açıklamak' olarak belirlenebilir.

Her iletişim gibi, yazınsal iletişim de dilsel bir iletişimdir. Yazınsal iletişimi öbür iletişim türlerinden ayıran ve özgünleştiren, 'estetik işlevdir'. Söz konusu estetik işlevinden dolayı yazın bilgisi, estetiğin bir alt alanı, diyesi, dilsel iletişimin estetik olanaklarının bilgisi ya da bilimi olarak tanımlanır. Dilsel bildirimler, yazılı bir metne dönüş(türül)üklerinde, göstergebilim, gösterge ve iletişim kuramı yönünden somut olarak irdelenebilirler.

Düşünsel ve yazınsal kurgulayımın bir sonucu olan yazın yapıtı ya da yazılı bir metin, yazım ve basım aşamalarından sonra okuyucu ya da alımlayıcı ile bir iletişim aracı niteliği kazanır. Göstergebilim bakımından bir yazılı metin ya da yazınsal yapıt, 'göstergeler toplamı' olarak görülür. Bu yaklaşım uyarınca alımlama, alımlayıcının düşünsel bir etkinliği olduğu için, alımlamanın birincil koşulu, göstergeler toplamını alımlama isteğidir.

Yazınsal İletişimde Alımlayıcının Konumu

Alımlayıcının alımlama eylemini gerçekleştirebilmesi için, istekliliğin yanı sıra, yapıtın içinde barındırdığı göstergeler toplamının içerdiği iletiyi çıkarımlamasını olanaklılaştıran yolları, kanalları ve göstergeleri açılmayabileceği 'kodlara' bilişsel bakımdan egemen olması ve bu kodları işlemselleştirebilmesi gerekir. Alımlayıcı ya da okurun yapıtın/metnin iletisini açığa çıkarma girişimi, 'uygun bir şifre çözüme dizgesinin seçimi' ile olanaklıdır. Böylece metin, şiir ya da sanat yapıtı olarak okunur ya da ulamlanır.

Bir okuyucunun/alımlayıcının bir metni, bir sanat yapıtı olarak algılama düzeyi, o okurun 'yorumsal'/yorum bilgisel ufku ya da derinliği ile ilgilidir. Okurun yorum bilgisel yeterliliği, bir anlamda öz çabasıyla gelişir. Okuyucunun anlama süreci, daha önce vurgulanan isteklilik ve ön deneyim/ön birikim temelinde gösterge malzemesi, yapıtın gösterge örgüsü üzerinde çalışmasıyla olanaklılaşır.

Alımlama sürecinde okuyucunun edindiği deneyimler, sürekli olarak okuyucunun sergilediği tutumca doğrulanır, olumlanır, sorgulanır, sağlamaştırılır ya da düzeltilir. Bu süreç boyunca alımlayıcının, gösterge malzemesini düzenlemesi, kanal ve kodlara egemen olması ve onları işlemselleştirebilmesi önemli bir boyuttur.

Bu nedenle, iletiyi anlayabilmek ve anlamlandırabilmek için, okuyucunun hangi bilgiyi belleğinden çıkaracağı ya da ek olarak başka kaynaklardan yararlanacağı, ya da hangi bilgi ve kaynağı görmezlikten geleceği gibi işlemler, öncelikle yukarıda anılan gösterge malzemesinin düzenlenişi, kanal ve kodlar ile bilişsel işlem yapma yeterliliği tarafından belirlenir.

Sanatsal iletişimde bir kurgu aracı ve sonucu olan gösterge, bir başına bir “öz değer” oluşturur. Bu anlamda göstergelere büründürülerek yapıta içkinleştirilen bilgiler, veriler, duyumsatılar, benzetimler v.b. öncelikle göstergenin anlam katmanlarına dolaysız olarak katılmamış olan toplumsal-kültürel gerçeklik alanlarına da yönelir.

Bir sanatsal iletişimde gösterge malzemesinin öğeleri, bilinen gösterge dizgesinin dışına taşmak suretiyle ‘bilgi taşıyıcı bir işlev’ bir ‘anıştırtı’ işlevi üstlenebilir. Sanat yapıtlarıyla ilgilenenler, göstergeler bütününe ayırılmaya özen gösterir; çünkü, sanat yapıtında yer alan gösterge malzemesi gizil gücül bir gösterge ‘taşıyıcı’ olabilir. Bu nedenle, iletiyi oluşturan göstergeler arasındaki karşılıklı ilişki, alımlamayı etkileyen bir etmendir.

Sanat yapıtının kurgulayımı sürecinde oluşan ileti ya da yapıtın sanatsal değeri, genellikle yazarın göstergeleri özgürce seçimi ve birleştirmesi sonucunda gerçekleşir. Bu süreçte genel iletişim dizgesinden yararlanılması, dolaylı olarak yapıtın göstergelerine güncel çağrışımlar yüklenmesine neden olur. Ancak, yazar, önceden bilinen kodlama olanakları ve yollarının dışında ‘özgün kodlama’, diyesi, göstergelerin içeriklerini yapıta özgüleştirmesi sayesinde, yazınsal metne yeni bir bütünlük, bağlam kazandırır. Göstergelerin içeriklerini yapıta özgüleştirmesi, diyesi, göstergelere bilinen anlamların yanı sıra, yeni anlamlar yükleme yoluyla oluşan bütünlük, kod çözümünü, bir başka anlatımla, metnin gösterge işlemlenimini görece olarak zorlaştırabilir.

Dilsel, Yazınsal, Toplumsal-Kültürel Kod ya da Alımlama Sürecinin Belirleyenleri

Yazar, göstergeleri, dilsel kodları, alışılmışın dışındaki bağlamlarda, dolayısıyla da anlamlarda kullanır. Alımlamada kullanılan olası kodlar bir yazınsal metinde belirginleştirilen kod öğelerinde gizil olarak bulunur. Bu, yazınbilimsel tartışmada ‘içkin konulaştırım’ olarak adlandırılır. Metinde içkin olarak konulaştırılan ve çok anlamlılığa yol açan söz konusu unsurlar, alımlayıcının şifre çözümü sırasında doğabilecek göstergebilimsel işlemleri özdevinimsel (otomatik) olarak yürütmesini zorlaştırır.

Yukarıdaki kavramsal açıklamaya göre, önceden kodlanmamış, diyesi, daha önce ve sıkça kullanıldığı için, olağanlaşmış göstergelerin dışına çıkarak, yazarın ‘dilsel yaratıcılığı’ bağlamında oluşturduğu yeni gösterge öğeleri, yapıtın bütününden kaynaklanan ‘özdevinimsizleştirici bütünlük’ işlevi kazanır. Yapıtın yazınsal işlevi de söz konusu ‘özdevinimsizleştirici bütünlük’ten kökenlenir. Özdevinimsizleştirici bütünlük, alımlayıcıya, yapıta, toplumsal olgu ve olaylara ‘olağan ve alışılmışın dışında’ ve eleştirel bakabilme olanağı sağlar.

İletinin ‘katmanlılığı’ temel alındığında, yazarın dilsel yaratıcılığı düzeyinde seçtiği ve bütünlendirdiği ‘yeni’ kodlar, göstergeler, daha önce bir biçimde kullanılmış ve dil

dizgesine yerleşmiş kodlardan, göstergelerden daha çoktur. Bunun yanı sıra, estetik bağıntı, iletiyi de aşarak, göndericinin/yazarın öz bilinci, öz kavrayışı, alımlayıcının ya da alımlayıcı kümelerinin alımlama yaşantıları, sanat pazarının alışkanlıkları/beklentileri, dış dünya kesitlerinin canlandırılması gibi etmenleri de kapsar.

Yukarıdaki etmenler 'iletinin katmanlılığı' bağlamında değerlendirilir; özellikle yazınsal yapıtta somutlaşan toplumsal-kültürel kodların yukarıda sayılan etmenler aracılığıyla açılabilenliği açığa çıkar. Buradan da anlaşılacağı gibi, gereklilik ölçüsünde, toplumsal-kültürel bütünlük, hem yazınsal iletişimin oluşumuna hem de betimlenmesine katılır.

Sanatsal iletinin alımlanması sürecinde bilinen toplumsal-kültürel kodlara ek olarak, alımlayıcıda 'yeni ve özgün bir kod' oluşur. Söz konusu özgün kod, alımlayıcıya, yazarca oluşturulan görece yeni kodları, göstergelere yüklenen yeni anlam içeriklerini ve bilgileri, işlevlerine denk bir biçimde yorumlayabilme yeterliliği kazandırır.

Estetik Kod-Genel Dil Dizgesi Bağıntısı

'Estetik kod' diye nitelendirilen bu yeni kod, kısmen gösterge malzemesinin, kısmen de iletinin unsurlarının özellikleri temelinde işlemselleşir. Burada sözü edilen iletinin unsurlarının özellikleri, dilbilimsel kod, deyişsel (retorik) kod ya da toplumsal-kültürel gösterge dizgesi tarafından belirlenir. Bu nedenle, söz konusu toplumsal-kültürel gösterge dizgesini tanımayan, anlamlandıramayan bir alımlayıcı, 'estetik kodu' çözümleremez ve buna bağlı olarak 'estetik bilgilendirimi', 'iletiyi' alamaz. Bu durumda yapıt, yukarıda sözü edilen 'özdevinimsizleştirici işlevini' yerine getiremez.

Estetik kod, öbür gösterge dizgelerinin bilgisini gerektirmesine karşın, şu yönleriyle öbürlerinden ayrılır: Estetik kod, kendisini gerçekleştiren gösterge taşıyıcısına, yazara önceden verilmez ya da verilemez; o, gösterge taşıyıcısında oluşur. Bu niteliğinden dolayı estetik kod, alımlayıcı tarafından önceden bilinmez, bilinemez. Alımlayıcı, alımlama sürecinde kodlanmış bilgiyi açıklarken, estetik kodda ortaya çıkar. Estetik kod, önceden kodlanmamış unsurların göstergesel önemini belirler ve açıklar.

Bir yazın yapıtının estetik kodu, hiçbir zaman tümüyle belli bir dönemde geçerli bir gösterge dizgesince belirlenemediği gibi, genel gösterge dizgesinin değişimine neden olan öneri ve itilimleri de geliştirir. Sanat pazarının durumları, özellikle de estetik iletinin okuyucu tarafından benimsenme düzeyi, yapıta özgü estetik kodun hangi yönlerinin ya da bölümlerinin dönemin 'biçemsel kodu'na benimseneceğini etkiler.

Söz konusu benimseyimin çoğalması ve başatlaşması 'biçem değişimine' yol açar ve böylece yazın tarihinin gelişim sürecini de biçimlendirir.

Yapıtta özgü estetik bir bilginin değiştirilmeksizin yinelenmesi, onu istenildiği gibi kullanılan bir 'biçem aracına' indirger. Bilinen biçem araçlarından ve estetik biçimlendirmelerden oluşan ya da onları yineleyen bir yapıt, sanatsal değil zanaatsal bir nitelik gösterir. Bu nedenle, özgün bir biçemi geliştirebilen, diyesi, önceden kodlanmamış araçlarla gösterge taşıyıcısında nitelendirici önemde bağıntılar yaratabilen yapıt, sanat yapıtı; kişi de 'sanatçı' niteliğini kazanır.

Yazınsal İletişim ve Yazınsal Kodların Değeri

Roland Possner'in anılan irdelemesine dayanarak, burada betimlenen yazınsal iletişimin başlıca özellikleri şöyle açıklanabilir:

-Yazınsal iletişim, alımlayıcının dünya ve toplum bağıntısını özdevinimsizleştirir, diyesi, okuyucuyu eleştirel bilinç geliştirmeye yöneltir

-Söz konusu özdevinimsizleştirme, dil-içi ve dil-dışı kodların içkin konulaştırılmasıyla gerçekleşir.

-İçkin konulaştırım, iletişimin söz konusu sosyo-kültürel kodlar bakımından artık öğelerinden kararlı bir biçimde yararlanmakla gerçekleşir.

-Bu öğelerin yazınsal iletişimde ne tür bir bilgi değeri kazandıkları konusu, gösterge taşıyıcısının ilintilendirilmesi sırasında alımlayıcıda oluşan estetik kod tarafından belirlenir.

-Estetik kod, iletişim durumunun etmenleri üzerinden, iletişimin estetik değerini oluşturan bir 'süper yapıyı' tanımlar.

-Bu 'süper yapı', bir 'gerçeklik kesitinin' modeli olarak işlev görür. Söz konusu model, ilgili kodun sanatsal olmayan kullanımında çoğu kez kapalı kalan gerçeklik kesitinin özelliklerinin alımlayıcı tarafından duyumsanmasını olanaklılaştırır.

-Bir metnin estetik kodunda kullanılan kurallar ve araçlar, başka metinlerde kullanıldığında, olduğu gibi yinelenildiğinde, yazınsal işlevini büyük ölçüde yitirirler.

Böylece yazınsal bir teknik, yazınsal bir biçem aracına dönüşür. Böyle durumlarda, yazınsızlaştırmadan, diyesi, özdevinimlileştirmeden söz edilir.

-Özdevinimlileştirme, gösterge örgüsünün içeriklerine ve çağrışımlarına, alımlayıcıyı dış dünyanın, toplumun ve bireylerin gerçeklerine karşı ilgisizleştirme, onu başat söylemlere bağımlılaştırma demektir. Bu anlamda bir yazınsal yapıt, alımlayıcıyı edileştirdiği ölçüde özdevinimlileştirici bir işlev görür ve böylece de yazınsal değerini yitirir.

Yazınsal Metinleri Betimleyim İlkeleri

Bu ulamların yardımıyla, yazınsal metinlerin betimlenmesinde sürekli olarak ortaya çıkan birçok kavram şöyle açıklanabilir.

a. Bir değil birçok tarihsel durumda estetik işlev taşıyan/karşılayan, diyesi, değişen toplumsal-kültürel arka alana karşın, alımlayıcı üzerine özdevinimsizleştirici, özgürleştirici etki yapan bir metin, yazınsal bakımdan özgün ya da 'canlı' diye adlandırılır.

b. İkincil bir bilgi, örneğin, metaforik/benzetimsel bir anlam, gösterge taşıyıcı ögenin kodlanmış anlamı ile ne denli az benzerlik taşırsa, o denli 'cesur', diyesi, özgün ve ayrıksı olur.

c. Bir toplumsal-kültürel kodun, ikincil gösterge oluşumu açısından artık olan öğeleri ne denli kolay kullanılabilir nitelikteyse, söz konusu toplumsal-kültürel kod o ölçüde 'esnektir'. Bu kod, esnek olduğu ölçüde, yeni durumlara uyartılabilir.

d. Kodlanmış sonal bilgilerle karşılaştırıldığında, estetik süper yapının karmaşıklığı ne denli büyükse, bir yazınsal metin o ölçüde 'yoğun'dur; anlamsal çok-katmanlılığı dolayısıyla da anlaşılır yeterliliği o ölçüde yüksektir.

e. Yazınsal iletişimin herhangi bir ögesi, söz konusu iletişimin estetik süper yapısının bir unsuru olduğu ölçüde 'estetik' bakımdan gereklidir. Estetik bakımdan gereklilik temel ölçüttür.

f. Çağdaşları ve ardıllarının kısmen ya da tümüyle toplumsal-kültürel kodlarına katmaya hazır/istekli olacakları türden estetik kodlar yaratmayı başaran yazarlar, 'büyük sanatçı' olarak değerlendirilir.

g. Dünyanın okuyucu bilincini, bugünün biçem araçlarıyla özdevinimsizleştirmeye uğraşan bir yazar 'epigon', öykünmeci olmaktan öteye gidemez. Diğer bir deyişle: Alımlayıcının eleştirel bilincini ve özgürleşme istencini geliştirebilmek için, yapının özgünlüğü ve biçimsel yaratıcılık donanımı temel koşuldur.

Yazın Dili ya da Yazınsal/Şiirsel Dil

Genel dil dizgesi ya da kullanımı içerisinde özgün bir dil kullanım biçimi olan 'yazınsal dil', yazınsal iletişim gibi, tarihsel bir görüngüdür. Yazın dili, genel dil dizgesi içerisinde gelişimini sürdürür; ancak, kopuksuz bir süreklilik de söz konusu değildir. O nedenle; yazın dili de tarihsel, toplumsal, kültürel ve siyasal koşullara göre genel dil dizgesinin etkisiyle 'gelenek kırılması', kopukluk yaşayabilir; bu anlamda sürekliliğini koruyamayabilir. Bundan dolayı, tüm nitelikleri ve özellikleri belirlenmiş, her dönem ve koşulda varlığını ve geçerliğini koruyan değişmez bir 'yazın dili' olamaz.

Bir metnin yazınsallığı/şiirselliği, öncelikle o metinde dile getirilen 'yazarın duyarlılığı' ve o metnin alımlayıcı üzerindeki 'duyarlılaştırıcı etkisinde' aranır; bu anlamda metni oluşturan göstergelerin düz anlamları, 'yazınsallık', oluşturucu nitelikleri ve yeterlilikleri bakımından ikincil önemdedir. Metin oluşturucu dilsel araçların, yazar duyarlılığının ve okuyucu üzerindeki duyarlılaştırıcı etkinin önüne geçmesi, aynı zamanda 'içkin konulaştırmanın' konusunu oluşturan 'dil-dışı toplumsal-kültürel kodların' gözetilmemesi anlamını taşır.

Göstergebilimsel Yaklaşımın Sınırlılığı ya da Uygulanabilirlik Düzeyi

Dilsel/dilbilimsel unsurları ve çözümleme yollarını, yazınsal/yazınbilimsel unsurlara ve çözümleme yöntemlerine yeğlemek demek olan böyle bir tutum, son çözümlemede, yazınsallığı önemsizleştirmeye yol açabilir. Dilbilgiselliğin yazınsallığın önüne geçirilmesi, yazınsalın özdevinimsizleştirici, diyesi, okuyucu/alımlayıcı davranışlarının dış etki ve beklentilere göre kendiliğinden yapılar duruma gelmesini ve getirilmesini önleyici işlevini yitirmesine yol açabilir. Dilbilgiselliğin aşırı vurgulanmasının yanı sıra, yazınsal ve yazınsallığı işlevsizleştiren bir başka etmen, yazınsal yapıya özgünlük kazandıran 'yazınsal tekniğin', 'yazınsal dizgiye' (kanon) sokulması, sıradanlaştırılması ve böylece işlevsizleştirilmesidir. Yazınsal tekniğin dizgiselleştirilmesi (kanonlaştırılması), bir yazınsal yapının özgünlüğünün dönemin biçem anlayışında eriyip gitmesine yol açar.

Dilbilim, metnin kesin betimlenebilir unsurlarını öne çıkarır ve böylece yazınsal dil kullanımını belirler ve açıklarken, kurallaştırma, ölçünleştirme, dolayısıyla da bunları saltlaştırma eğilimine girer. Yazın ya da yazınsal yaratım ise, dilin olanakları içerisinde özgürce dolaşmak, onlarla oynamak, onların içinde eriyerek, özellikle kuralları ve ölçünleri sarsıcı anlatım, biçimlendirim ve biçimselleştirim denemeleri gerçekleştirir. Yazınsal yaratım özgünleştikçe, dilsel kurallar ve ölçünler sarsılır. Böylece yazın, dili ve toplumsal bilinci geliştiren bir yaratım alanı işlevini yerine getirir.

Kaynakça

Roland, Possener. *Linguistische Poetik*, (Yayıma haz. H. P. Althaus, H. Henne, H. E. Wiegand içinde): Max Niemeyer Yayınevi, 2.Baskı, 1989.

Von Wilpert, Gero. *Sachwörterbuch der Literatur*, Stuttgart: Alfred Kröner Yayınevi 7.Baskı, 1989.